

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ЯК ФАКТОР ПОЛІТИЧНИХ ЗМІН

У статті досліджено місце політичних змін у розвитку політичного процесу. Розглянуто проблему політичної довіри як чинника громадсько-владної взаємодії, фактора політичних змін. Період політичних трансформацій має суперечливу природу, характеризується посиленням кризових явищ. Дослідження ступеня невизначеності, глибоке розуміння різноманітних рівнів невизначеності, оцінка невизначеності дають можливість вибору методів та способів стратегічного реагування в політичному управлінні.

Ключові слова: політичні зміни; політичний процес; політична система; невизначеність; політична довіра; політична участь.

Метою статті є розкриття особливостей стану невизначеності функціонування політичної системи в умовах демократичного транзиту. Для досягнення поставленої мети використовуються методи змістовно-описового аналізу, класифікації та моделювання.

Автор у дослідженні використовує аналіз трансформаційних процесів, що фундаментально здійснений у працях таких західних авторів, як С. Бейкер, Р. Дарендорф, Ж. Еванс, П. Кубічек, Г. Мангофф, Д. Нельсон, Т. Парсонс, Дж. Пауел, К. Ясперс та ін.

Основою для розуміння теоретичних засад становлення та розвитку стану невизначеності як соціально-філософської, економічної, політологічної категорії стали роботи таких дослідників як Ф. Найт, А. Вилдавські, Н. Луман, Г. Іванченко, У. Бек, П. Самуельсон, Д. Москвін, Е. Баталов, В. Гельман, В. Вітлінський, С. Наконечний, С. Клименко, В. Лук'янова, Н. Машина та ін.

Використовувані у статті поняття «політичні зміни», «політичний розвиток», «політична трансформація», «перехід» уживаються в тісному взаємозв'язку, що зумовлено елементами їхньої синонімічної єдності.

Такі важливі компоненти політичного простору, як влада та свобода, індивідуальний та суспільний інтерес, лідерство, політична участь, політико-владна взаємодія суперечливо переплітаються в контексті демократичних соціально-політичних перетворень.

Демократичний перехід характеризується численними реверсними процесами, різновекторністю, не лінійністю, складною взаємодією внутрішніх і зовнішніх факторів політичного процесу, які стають причинами політичних ризиків, криз та нестабільності.

«Трансформація – це процесуальна, відкрита соціальна еволюція, тому її хід є «не запрограмованим, а конфліктним, амбівалентним і за своїми специфічними результатами непередбачуваним процесом змін» [1, с. 371].

У процесі політичного розвитку завжди присутні як раціональні і керовані зміни, так і зміни некеровані, латентні, які простежуються на значних історичних відрізках і які пройшли тривалий селективний відбір. Використовуючи термінологію теорії катастроф і синергетики, можна схарактеризувати полі-

тичний транзитивний розвиток перехідних суспільств як процес зміни станів біфуркацій і флуктуацій з високим рівнем невизначеності [2].

Американський політолог А. Пшеворський називає демократію системою впорядкованої необмеженості, або організованої невизначеності [3, с. 31]. Осмислюючи характер і наслідки трансформації в східноєвропейських, а також у пострадянських суспільствах, транзитологи оперують категорією невизначеності, яку вважають системною характеристикою цього процесу.

Під невизначеністю розуміють неможливість точно спрогнозувати оптимальний вектор розвитку складної системи, певну реакцію на багатоваріантність, неоднозначність суспільних процесів [4, с. 205].

Невизначеність – це об'єктивна неможливість здобуття абсолютного знання про об'єктивні та суб'єктивні фактори функціонування системи, неоднозначність її параметрів.

Невизначеність ситуації характеризується тим, що вона залежить від багатьох змінних чинників-контрагентів, дії яких неможливо спрогнозувати з прийнятною точністю.

Під невизначеністю в контексті політичних перетворень також розуміється відсутність чітких формальних процедур, які є загальноприйнятими методами ведення справ.

Політичний ризик та невизначеність у період політичних змін є непереборним елементом будь-якого політичного процесу. На користь демократичним перетворенням політологом Робертом Далем виокремлено такі основні фактори, що забезпечує демократія: а) позбавлення від тиранії; б) дотримання основних прав і свобод; в) свобода особистості; г) самовизначення; д) моральна автономія; є) можливість розвитку особистості; ж) захист основних інтересів особистості; з) політична рівність; і) прагнення до миру; к) процвітання – країни з демократичним урядом мають більшу в порівнянні з недемократичними країнами тенденцію до процвітання [5, с. 49–60].

Модель демократії як вектор політичних перетворень для кожної країни має бути своєрідною, тому що демократія не зводиться до матричного уніфікованого

набору правил. Економіка країни, культура, історичні події, традиції, політичні у тому числі, визначатимуть модель переходу.

Політичні перетворення мають здійснюватися із максимальним усвідомленням усього ґрунтового, кореневого, глибинного потенціалу країни. Вони передбачають також переосмислення традиційних основ або властивостей життєдіяльності політичних систем та їхніх структур.

З позицій конфліктологічного підходу на трансформацію прослідковується динаміка стану невизначеності під час соціально-політичних перетворень. Політичний конфлікт є особливим типом соціально-політичної взаємодії, є фактором динаміки й активного самовизначення діючих соціально-політичних суб'єктів.

Період політичних трансформацій має суперечливу природу, характеризується посиленням кризових явищ та прагненням відшукати точки напруги, до яких збирається енергія змін та пошук нових альтернатив виходу із проблемних ситуацій невизначеності.

На думку дослідника О. Фісуна, ключовою тезою теорії демократизації стала ідея про те, що демократія з'являється в результаті глибокого внутрішньо-елітного конфлікту, а конкретні траєкторії розвитку демократичних політич. визначаються структурою і композицією протистояння основних елітних угруповань. Таким чином, сучасна порівняльно-історична соціологія та політологія в дослідженні процесів революцій і демократичної трансформації особливу увагу приділяє стратегіям дії політичних акторів, структурам міжелітного розколу, композиції та взаємодії політичних еліт між собою. Навіть за наявності макроструктурних передумов формування того чи іншого політичного режиму визначальним є розстановка сил усередині елітних груп і загальне співвідношення сил між ними. Поряд з мобілізацією мас радикальними групами, яка може вести до силового зіткнення («революції знизу»), існують і інші варіанти трансформації («революції згори», реформи, пакти і т. д.) [6].

З точки зору конфліктологічної теорії «революція залишається можливим виявом соціального і політичного конфлікту і в сучасний період розвитку суспільства. Революції залишаються актуальними для суспільств, які живуть і розвиваються в умовах циклічного часу, це стосується країн з залежними економіками і залежним розвитком» [7].

Важлива роль у керуванні політичними змінами належить інститутам громадянського суспільства – політичним партіям, громадським організаціям та незалежним мас-медіа.

У ході демократизації політичної системи України дуже важливу роль відіграють комунікативні технології. Практика суспільних, політико-владних комунікацій між цими інститутами дозволить справитися з багатьма проблемами. Можливість діалогу, спроможність визнати один одного рівноправними учасниками політичного процесу позитивно вплине на інституціоналізацію громадянського суспільства, дасть можливість налагодити взаємозв'язки для співпраці, сформувати взаємовигідні зв'язки, мережі. Тим більше, що інституціолізовані демократичні процеси сприятимуть очищенню політичного простору від клановості та корупційних зв'язків.

Комунікативні інтеракції – взаємодії, спрямовані на порозуміння між діючими суб'єктами. У роботах Ю. Габермаса розкрито теорію комунікативної дії. Комунікативна дія припускає наявність уявлення про спільне благо для досягнення розуміння, яке може бути сформоване й обґрунтоване на шляху як раціоналізації власних очікувань, так і за допомогою раціоналізованої інтерпретації суспільства. Усе це уможливило розгляд концепції комунікативної раціональності Ю. Габермаса як нового виміру соціальної реальності, що може стати основою нової суспільної теорії і, як наслідок, нових політичних практик.

Дослідники аргументують, що у формуванні демократичної політики варто застосовувати елементи дискурсивної теорії. Дискурсивна теорія відводить центральне місце процесові формування політичної громадської думки й політичної волі, вона розуміє принципи становлення демократичної держави як сукупність послідовних відповідей на питання щодо інституціоналізації комунікативних чинників демократичного формування політичної інтеракції. Згідно з дискурсивною теорією, успіх дорадчої, заснованої на міркуваннях політики залежить не від колективних дій громадянства, а від процесу інституціоналізації процедур та умов комунікації.

Основною характеристикою успішності або неуспішності демократичного переходу, критерієм перевірки виступає те, чи переконує він громадян.

Суспільна інтеграція не є метою розвитку країни, скоріше вона виступає як перевірений засіб модернізації й демократизації суспільства, становлення конкурентної ринкової економіки. Інтеграція сучасного суспільства може розглядатися як процес комунікативної взаємодії між владою та суспільством. [8]. Але дійсно, це є не простим завданням для політиків.

Реалізм у теорії та політиці передбачає, перш за все, розуміння того, що соціальні інтереси є визначальним імпульсом усіх процесів, які відбуваються в суспільстві. Саме вони виступають внутрішніми спонукальними чинниками поведінки і діяльності соціальних суб'єктів (особистості, соціальної групи, класу, держави, нації тощо). Про це неодноразово заявляли видатні філософи XIX ст. П. Гольбах, К. Гельвецій, І. Кант, Г. Гегель та ін.

Зміна цінностей, мотивацій і моделей соціальної дії досить тісно пов'язана з метою всього процесу соціально-політичних трансформацій.

У політичній практиці існує значна кількість проблем ціннісного характеру, зокрема свого загострення такі питання набувають у періоди політичних перетворень, реформ та різних етапів розвитку політичної сфери суспільства.

Політичну довіру можна розглядати як своєрідний ресурс у врегулюванні політичних криз, подоланні політичної відчуженості, налагодженні системи політичного управління, як основу громадсько-владної взаємодії, джерело сили влади та показник її ефективності.

Однак надаючи кредит довіри владі, що має на меті реформування політичної системи, суспільство тим самим передає їй всю повноту відповідальності за подальший розвиток країни й власний добробут. Рівень політичної й громадянської активності населення у такій ситуації є важливим фактором.

Окремі форми політичної участі є невід'ємною складовою демократичного функціонування політичної системи. Аргументом цієї позиції є думка дослідника Д. Чемшита про те, що існують необхідні обсяги політичної участі для збереження демократичної визначеності політичної системи. У той же час різка зміна інтенсивності політичної участі як у бік зменшення, так і у бік збільшення впливає на політичну систему. Такі зміни в одних випадках можуть сприяти розвитку політичної системи, коли, наприклад, коректування політичного курсу дозволяє підвищити ефективність функціонування системи. В інших випадках, навпаки, зміна інтенсивності може свідчити про кризу політичної участі зокрема або наближення кризи політичної системи в цілому [9, с. 236].

Мінімізувати та локалізувати фактори невизначеності під час політичних перетворень дозволяють наявні в суспільстві різноманітні механізми підтрим-

ки інтеграції, а саме: динамічний взаємозв'язок інформації, знань та технологій взаємодії – базові елементи розвитку соціально-політичних процесів та важливі складові у вирішенні практичних проблем держави, регіонів, міст, громадян.

Дослідження ступеня невизначеності, глибоке розуміння різноманітних рівнів невизначеності, оцінка невизначеності дають можливість вибору методів та способів стратегічного реагування в політичному управлінні.

Отже, якщо відштовхуватися від ідеї Д. Істона, що зміни в політичній системі забезпечують її стабільність, і таке узагальнення є одним із принципів функціонування політичної системи, то суперечливості та ризики перетворень неминучі, але вони мають бути враховані та скеровані відповідно до мети функціонування системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Райсинг Р. Исследования трансформации: достижения, насущные проблемы и перспективы. Повороты истории. Постсоциалистические трансформации глазами немецких исследователей : в 2 т. / Р. Райсинг. – Т. 2. – СПб. : М., 2003. – С. 371.
2. Вонсович С. Г. Політичний транзит в контексті політичного розвитку [Електронний ресурс] / С. Г. Вонсович // Гуманітарні студії. – 2014. – Вип. 24. – С. 95–110. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/gums_2014_24_13.pdf.
3. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке / А. Пшеворский ; пер. с англ. ; Под ред. В. А. Бажанова. – М., 2000.
4. Иванченко Г. В. Неопределенность и риск как антропологические константы современности / Г. В. Иванченко // Проблемы гуманитарной экспертизы. – 2006. – № 4. – С. 205–207.
5. Даль Р. О демократии / Р. Даль. – М., 2000.
6. Фісун О. А. Парадигма транзита (Національний інститут стратегічних досліджень) Матеріали методологічного семінару «Теорія і практика політичного аналізу та прогнозування» Засідання 13 лютого 2007 року, тема – «Вибір парадигми» [Електронний ресурс] / О. А. Фісун. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Table/130207.htm>.
7. Бобіна О. В. Актуальність революції в Україні: теоретичний і практичний аспект [Електронний ресурс] / О. Бобіна // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2009. – Вип. 16. – С. 33–38. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26547/04-Bobina.pdf?sequence=1>.
8. Яковлев Д. В. Політична інтеракція у сучасній Україні: особливості та складові: автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / Д. В. Яковлев ; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2009. – 30 с. – укр.
9. Чемшит Д. Функціональні аспекти кризи політичної участі в перехідних політичних системах [Електронний ресурс] / Д. Чемшит // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: філософія, соціологія, політологія. – Том 1, № 22 (2012) – Режим доступу : <http://www.visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/436/459>.

Т. А. Букорос,

ГВУЗ «Університет менеджмента образования» НАПН України, г. Киев, Украина

НЕОПРЕДЕЛЕННОСТЬ КАК ФАКТОР ПОЛИТИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ

В данной статье исследуется место политических изменений в развитии политического процесса. Поднимается проблема политического доверия как фактора общественно-властных отношений, фактора политических изменений. Период политических трансформаций имеет противоречивую природу, характеризуется усилением кризисных явлений. Исследование степени неопределенности, глубокое понимание различных уровней неопределенности, оценка неопределенности дают возможность выбора методов и способов стратегического реагирования в политическом управлении.

Ключевые слова: политические изменения; политический процесс; политическая система; неопределенность; политическое доверие; политическое участие.

T. Bukoros,

SHEI «The University of Educational Management» of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

UNCERTAINTY AS A FACTOR OF POLITICAL CHANGE

This article devoted to analysis the place of political change and political development in the political process. Raised an issue of political confidence as factor of cooperation of society and state power, of the political changed. The

period of political transformation has contradictory nature, characterized by increasing crisis. The study of the uncertainty, a deep understanding of the various levels of uncertainty, uncertainty estimation enable the choice of methods and means of strategic response to the political administration.

Keywords: *political changed; political process; political system; uncertainty; political confidence; political participation.*

Рецензенти: *Семенченко Ф. Г.*, д-р політ. наук, професор;
Бобіна О. В., канд. політ. наук, доцент.

© Букорос Т. О., 2015

Дата надходження статті до редколегії 05.05.2015